

Marek BODZIANY*

PROFIL KULTUROWY ŻOŁNIERZY WIELONARODOWYCH JEDNOSTEK WOJSKOWYCH W STRUKTURACH SZ RP

Współczesny ład społeczny na świecie jest funkcją wielu czynników. Jednym z nich jest historycznie ukształtowana strefa wpływu różnych cywilizacji. To właśnie różnice cywilizacyjne doprowadziły do powstania różnic kulturowych między narodami, których skutki są widoczne w każdym aspekcie życia społecznego. W związku z tym, różnice kulturowe stanowią obecnie pole do badań empirycznych w różnych aspektach, skalach i poziomach życia społecznego. Jedną z nich, gdzie różnice kulturowe dają znać o sobie są wielonarodowe jednostki wojskowe działające w strukturze Wojska Polskiego. Stały się one złożoną dziedziną badań nad kulturowymi aspektami ich funkcjonowania. W artykule przedstawiono zarówno teoretycznych rozważania, jak i analizy empiryczne różnice kulturowe między narodami tworzącymi analizowane struktury wojskowe.

Słowa kluczowe: cywilizacja, kultura, odmienność kulturowa, stereotyp, komunikacja międzykulturowa, zity zbrojne międzynarodowe

WSTĘP

Różnorodność kulturowa grup etnicznych nadaje narodom pewien zespół charakterystycznych cech określany charakterem narodowym kształtowanym przez uwarunkowania cywilizacyjne, w jakich poszczególne narodowości powstawały. Należy podkreślić, że głównym determinantem powstania typologii kultur jest różnorodność i odmienność jednej w stosunku do innej kultury. Innymi czynnikami, które wpłynęły na powstanie typologii kultur są warunki społeczne i środowisko, w jakich na przestrzeni wieków powstawały kultury poszczególnych grup etnicznych i narodów. To właśnie historia narodów w decydujący sposób wpłynęła na kształtowanie się klasycznych typologii kultur w ramach rozwoju cywilizacji.

1. KLASYCZNE TYPOLOGIE KULTUR JAKO FUNKCJA ZRÓŻNICOWAŃ CYWILIZACYJNYCH

Jedną z pierwszych typologii kultur zaproponowaną przez amerykańskich badaczy kultury – Kevina Sitarama i Thomasa Roy'a – był podział na kulturę zachod-

---

* mjr dr Marek BODZIANY – Wydział Zarządzania Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych

nią, reprezentowaną przez europejskie i protestanckie narody północnoamerykańskie, oraz kulturę wschodnią, której przykładem były narody Półwyspu Indyjskiego¹. Choć w podziale tym istotnie zarysowane są wyraźne różnice pomiędzy narodami reprezentującymi kulturę wschodnią i zachodnią, to jednak jest on jak najbardziej uproszczony i nie uwzględnia szerszego kontekstu różnic kulturowych. Nie posiada również umocowania w klasycznej teorii rozwoju cywilizacji Feliksa Konecznego, który uważał, że rozwój cywilizacji stanowi *najwyższy szczebel nauki historycznej*. Wierzył, że *dzięki rozwojowi tej nauki będzie można nareszcie zrozumieć i wytłumaczyć procesy dziejowe historii powszechnej w kontekście walk pomiędzy cywilizacjami, a także nieudanych prób dokonania ich syntezy*². Tak więc sztuczny podział na kulturę wschodnią i zachodnią tylko w sposób ogólny dokonuje zróżnicowania kulturowego narodów na świecie. Różnorodność ta, determinowana historycznie, wynika ze zróżnicowanych warunków geograficznych, społecznych, ekonomicznych i politycznych, w jakich narody przechodziły fazy rozwoju. W związku z tym na typologie kultur należy spojrzeć przez pryzmat zróżnicowanych wpływów cywilizacyjnych i względnej izolacji egzystencjalnej. To właśnie zróżnicowany poziom rozwoju poszczególnych narodów i grup etnicznych oraz względna ich hermetyzacja stanowiły przesłankę do stworzenia teorii cywilizacji F. Konecznego. Według niej warunkiem niezbędnym do zapewnienia trwałości życia zbiorowego jest *współmierność struktury zrzeszenia, to znaczy, że pomyślność i skuteczność zrzeszenia jest tym większa im bardziej jego członkowie trzymają się jednakowej metody w organizacji życia zbiorowego*³. Cywilizacja jest więc wypadkową podobieństw i wspólnych cech pewnej grupy narodów, które wykazują chęć współistnienia i koegzystencji w tym samym lub zbliżonym środowisku geograficznym. F. Koneczny twierdził, że rozwojowi cywilizacji zawsze towarzyszyły religie, które w dużym stopniu hamowały naturalny tzw. *pęd cywilizacyjny*. Twierdził, że: *im mniejszy jest bezpośredni wpływ religii na metody organizacji życia zbiorowego tym wyższy jest stopień rozwoju, na jakim znajduje się dana cywilizacja. Jedyne katolicyzm jest jedyną religią intelektu i intencji*⁴.

Kontynuatorem idei F. Konecznego był Samuel P. Huntington, który dokonał – uznawanego wspólnie za klasyczny – podziału na: cywilizację Zachodu, cywilizację prawosławną, cywilizację Islamu, cywilizację afrykańską, cywilizację Ame-

¹ J. Mikułowski Pomorski, *Komunikacja międzykulturowa. Wprowadzenie*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2003, s. 101 – 102.

² Zob. L. Gawor, *O wielości cywilizacji. Filozofia społeczna Feliksa Konecznego*, Wyd. UMCS, Lublin 2002, s. 196. Por. J. Diec, *Teoria wielości cywilizacji Feliksa Konecznego*, [w:] J. Diec, *Cywilizacje bez okien*. Wyd. UJ, Kraków 2002, s. 165-179.

³ Zob. J. Skoczyński, *Koneczny. Teoria cywilizacji*, IFiS PAN, Warszawa 2003. s. 356, wg. Konecznego, cywilizacje to: *naturalne zrzeszenia największej miary przekraczające ramy narodu czy państwa; są sumą wszystkiego, co pewien odłam ludzkości ma z innymi jej odłami wspólnego a zarazem sumą tego wszystkiego, czym taki odłam różni się od innych*. Por. Diec J., *Teoria wielości cywilizacji Feliksa Konecznego*, [w:] J. Diec, *Cywilizacje bez okien*, Wyd. UJ, Kraków 2002, s. 165-179.

⁴ L. Gawor, op. cit., s. 196. W teorii cywilizacji Konecznego katolicyzm jest jedyną religią intelektu i intencji. Jest też religią najbardziej filozoficzną, ponieważ do należytego jej rozumienia potrzeba niemałego stopnia wykształcenia filozoficznego jednocześnie jest jedyną religią naukową. Stosując kryterium religii dokonał ich podziału na: sakralne, pół-sakralne i nie-sakralne, natomiast ogólny jego podział cywilizacji klasyfikuje w następujący sposób: łacińska, bizantyjska, żydowska, bramińska, chińska, turańska, arabska.

ryki Łacińskiej, cywilizację chińską, cywilizację indyjską, cywilizację buddyjską i cywilizację japońską⁵. S. Huntington uważał, że świat podzielony jest na *kręgi cywilizacyjne*, które w realiach współczesności stoją w obliczu *rozmrózenia* konfliktu cywilizacji. W swych tezach zawarł krytykę teorii *końca historii* Francisa Fukuyamy, opartej na nowej – destrukcyjnej – wizji świata po rozpadzie dwubiegunowości świata⁶.

Bazując na dwóch klasycznych teoriach cywilizacji, należy przyjąć, że jej rozwój stanowi determinant rozwoju kultury. Należy jednak zwrócić uwagę, że nie należy między tymi pojęciami stawiać znaku równości, co w teorii Edwarda Burnetta Tylora przedstawionej w dziele z 1871 roku *Cywilizacja pierwotna* było oczywiste. Autor jednoznacznie utożsamiał cywilizację z kulturą, co we współczesnym rozumieniu leży w konflikcie interpretacyjnym. Rozróżnienia obu pojęć dokonał Jacques Maritain, który stwierdził, że: (...) *kultura i cywilizacja stały się niemal synonimami (...) jednak kultura odnosi się do życia rozumnego i moralnego, natomiast cywilizacja do życia politycznego i organizacyjnego*⁷. Uogólniając, o kulturze mówimy wtedy, ilekroć człowiek trzyma się nad samym sobą, natomiast ilekroć przekształca świat, mówimy o cywilizacji⁸. W związku z tym zasadne zdaje się stwierdzenie, że cywilizacja wiąże się nierozdzielnie wyłącznie z kulturą materialną, szczególnie z technologiami wspomagającymi byt człowieka i rozwój świata.

Na uwagę zasługuje to, że choć w teorii F. Konecznego różnice cywilizacyjne nie posiadają związku z językiem oraz rasą, tak różnice kulturowe pozostają w związku ze sposobem porozumiewania się różnych narodów. Takiemu podejściu – co zdaje się słuszne – hołdował Edward T. Hall. Zauważył on konieczność nadania typologiom kultur kontekstu ograniczeń w obszarze komunikacji międzykulturowej. Według niego *ludzie różnych kultur mają problemy w porozumiewaniu się ze sobą, ponieważ żyją w odmiennych światach, a ich codzienne interakcje mogą tworzyć kontrkulturę*⁹ w stosunku do innej kultury. Jego zdaniem komunikacja nie stanowi wyłącznie wymiany komunikatu werbalnego, lecz jest przekazem kulturowym złożonym z symboli, znaków i gestów, czyli w dużym stopniu opiera się na niewerbalnych aspektach komunikacji. Związki różnic językowych z kulturowymi odzwierciedlają dwie hipotezy: *lingwistycznego determinizmu*, sformułowanej przez Benjamina

⁵ M. Ostrowski, *Bóg jest Japończykiem*, [w:] „Polityka”, nr 51/52 (2634), 22 – 29 grudzień 2008, s. 69. Por. S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji, i nowy kształt ładu światowego*, Wyd. MUZA S.A., Warszawa 2006. Teoria Huntingtona spotkała się wielką krytyką w świecie nauki. Miała tyłuż samo zwolenników jak i przeciwników. Najbardziej zagorzałym jej przeciwnikiem Edward Saïd, którego opozycja została wyrażona w eseju zatytułowanym *The Clash of Ignorance (Zderzenie ignoracji)*. Saïd argumentował, że kategoryzacja ustalonych *cywilizacji* światowych przedstawiona przez Huntingtona pomija dynamiczną współzależność i interakcję kultury skupiając się na teorii konfliktu kultur. Również Robert Kaplan i Thomas Friedman ocenili teorię Huntingtona jako mitotwórstwo, operowanie stereotypami, wyolbrzymianie różnic między cywilizacjami, propagowanie koncepcji konfliktu i wizji, w której ludzie żyjący w odmiennych kręgach kulturowych nigdy nie będą w stanie stworzyć tolerancyjnego świata.

⁶ F. Fukuyama, *Koniec historii*, Wyd. ZYSK i S – KA, Poznań 1996.

⁷ M. Filipiak, *Socjologia kultury*, Wyd. UMCS, Lublin 2000, s. 32.

⁸ Ibidem, s. 32.

⁹ Kontrkultura – sposób życia świadomie i celowo przeciwstawiany dominującej w danym społeczeństwie kulturze. P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wyd. Żnak, Warszawa 2007, s. 254.

Lee Whorfa i Edwarda Sapira w 1956 roku, w której czytamy, że: *język, w jakim ktoś wyrasta, określa sposób, w jaki postrzega on świat oraz tzw. lingwistycznej względności, w której stwierdza się, że: język ustanawia zwyczajowe wzory widzenia, myślenia i mówienia*¹⁰.

Według E.Halla podstawowym kryterium nadawania kulturze odpowiedniego wymiaru jest czas, który stał się głównym determinantem powstania podziału kultur na wysokiego i niskiego kontekstu. Kultura wysokiego kontekstu charakteryzuje się tym, że treści kultury zapisywane są w zwyczajach grupy i granica pomiędzy osobami należącymi do grupy i tymi, którzy są spoza niej, jest wyraźnie zarysowana. W sferze komunikacji kluczową rolę odgrywa intuicja i szacunek dla rozmówcy, a także skłonność do niwelowania barier w procesie komunikowania się. Przekaz zawarty jest w całym pakiecie komunikacyjnym, czyli znaczenie jest sygnalizowane przez przekaz werbalny i niewerbalny, umiejscowione w kontekście sytuacyjnym i kulturowym¹¹. Oprócz tego przedstawiciele tego typu kultury mają większe wymagania wobec bliskich osób, posiadają poczucie odpowiedzialności za nich, wyrażają skłonność do stosowania zwrotów grzecznościowych. Niezależnie od tego posiadają poczucie honoru i szacunku dla samego siebie, utożsamiając to z honorem grupy i szacunkiem do niej.

Kultura niskiego kontekstu charakteryzuje się tym, że treści wyrażane są indywidualnie, a przedstawiciele tego typu kultury są indywidualistami w działaniu, ponoszą za nie pełne konsekwencje i posiadają poczucie odpowiedzialności za siebie. W przekazie komunikatu zarysowuje się przewaga werbalnych elementów komunikacji nad niewerbalnymi. Niedopuszczalne są takie elementy, jak wyrazista mimika, gestykulacja oraz wokalizacje językowe tzw. *paralanguage*. Styl komunikacyjny jest raczej wyrazisty, bezpośredni i dosłowny, co sprawia, że przedstawiciele kultur niskokontekstowych są oceniani w negatywny sposób przez przedstawicieli innych kultur. W poczucie honoru i szacunku do samego siebie leży zmiana w indywidualnej sferze przedstawiciela kultury bez utożsamiania własnych działań z działaniami grupy. Kultury wysokiego i niskiego kontekstu znajdują swój wyraz w typologii kultur wschodnich i zachodnich, w związku z czym należy nadawać im zbliżone cechy charakterystyczne procesu komunikowaniu się, jak w przypadku kultur niskiego i wysokiego kontekstu¹².

2. TYPOLOGIA CZTERECH WYMIARÓW G. HOFSTEDEGO

Niezwykle oryginalne podejście do klasyfikacji kultur przyjął G. Hofstede. Swoje rozważania nad typologią kultur oparł na *Konfucjańskim syndromie kultury*, w którym na pierwszy plan wysuwają się zróżnicowane stosunki społeczne oraz pojmowanie rodziny, jako organizacji społecznej. Obecnie model powyższy został uzupełniony, za sprawą Michaela Harrisa Bonda, o orientację długo – lub krótkotermini-

¹⁰ M. Szopski, *Komunikowanie międzykulturowe*, WSiP, Warszawa 2005, s. 228.

¹¹ Ibidem, s. 90 – 91. Kultury wysokiego kontekstu reprezentują: Daleki Wschód, kraje arabskie, kraje śródziemnomorskie, kraje afrykańskie. Kultury pośrednie to: kraje Ameryki Południowej, Europa Środkowo – Wschodnia, Australia i Ameryka Północna. Kultury niskiego kontekstu reprezentują: Skandynawia, Niemcy i Szwajcaria.

¹² J. Mikułowski Pomorski, *Komunikacja międzykulturowa. Wprowadzenie*, Wyd. AE w Krakowie, Kraków 2003, s. 106.

nową. Orientacje te, w nawiązaniu do konfucjańskiej teorii, zostały oparte na dynamicznym charakterze kultur Dalekiego Wschodu, charakteryzujących się wytrwałością w dążeniu do osiągnięcia celu, kształtowaniu relacji międzyludzkich według statusu jednostek oraz potrzebą zachowania twarzy i poszanowania tradycji¹³. Podstawowym wyróżnikiem kultury wschodniej i zachodniej jest przewaga indywidualizmu w kulturze zachodniej nad kolektywizmem, charakteryzującym kulturę wschodnią¹⁴.

W konsekwencji swoich dociekań, G. Hofstede, dokonał podziału na typologię czterech wymiarów, którą tworzą: dystans władzy, kolektywizm i indywidualizm, kobiecość i męskość, unikanie niepewności¹⁵. Wymienione kryteria pomiaru kultur tworzą czterowymiarowy model różnic kulturowych, w których określone narodowości zajmują określone miejsce na skali danego wymiaru. Dystans władzy charakteryzuje się tym, że w poszczególnych kulturach mniej wpływowi członkowie społeczeństwa uznają, że władza nie jest równo dystrybuowana, co klasyfikuje kultury ze względu na duży i mały dystans władzy. Pojęcie dystansu władzy to zakres oczekiwań i akceptacji dla nierównego rozkładu władzy, wyrażany przez mniej wpływowych (podwładnych) członków instytucji lub organizacji¹⁶. Kategoria ta określa, w jakim stopniu osoby podporządkowane akceptują ten stan rzeczy i uważają go za normalny¹⁷. Najogólniej rzecz ujmując, w obu typologiach zauważamy różnice w pojmowaniu władzy, relacji pomiędzy przełożonym i podwładnym, pieniądza, hierarchii i zaufania. Kultury, które charakteryzują się wysokim dystansem władzy, odznaczają się sztywniejszą strukturą społeczną, a przywileje i zaszczyty ograniczają się do tzw. *grupy trzymającej władzę*, natomiast ci, którzy są tej władzy pozbawieni, akceptują taką sytuację¹⁸.

W sensie politycznym kultury reprezentujące wysoki dystans władzy charakteryzują się raczej preferencjami w autorytarnych formach rządów. Natomiast kultury o niskim dystansie władzy postulują równość wszystkich ludzi, a przedstawiciele tych kultur cenią sobie niezależność oraz nie oczekują posłuchu¹⁹. Decyzje w tych kulturach podejmowane są demokratycznie, w oparciu o równość głosu i wzajemny dialog. W konsekwencji polityczny aspekt ich funkcjonowania raczej hołduje demokracji, niż rządowi autorytarnym²⁰.

G. Hofstede zaproponował również typologię kultur opartą o kryterium kolektywizmu i indywidualizmu. Kolektywizm charakteryzuje się tym, że jej członko-

¹³ M. Szopski, op. cit., s. 63.

¹⁴ Por. J. Mikułowski Pomorski, *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Wyd. UNIVERSITAS, Kraków 2007, s. 268.

¹⁵ G. Hofstede, op. cit., s. 51.

¹⁶ Ibidem, s. 62.

¹⁷ M. Szopski, op. cit., s. 64.

¹⁸ D. Matsumoto, L. Juang, *Psychologia międzykulturowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007, s. 523

¹⁹ M. Szopski, op. cit., s. 62.

²⁰ G. Hofstede, op. cit., s. 65. Kraje kultur o dużym dystansie władzy to m.in.: Malezja, Gwatemala, Panama, Filipiny, Meksyk, Wenezuela, Arabia Saudyjska, Ekwador, Indonezja, Afryka Wschodnia, Indie, Kraje byłej Jugosławii, Singapur. Mały dystans władzy reprezentują kraje: Austria, Izrael, Dania, Nowa Zelandia, Irlandia, Szwecja, Norwegia, Finlandia, Szwajcaria, Niemcy, Wielka Brytania, Kostaryka, Holandia, Australia, Kanada i USA.

wie stanowią spójny kolektyw połączony wzajemnym zaufaniem i lojalnością. Tożsamość członków determinowana jest systemem społecznym zorientowanym na interesy organizacji. W takim typie kultury życie prywatne podporządkowane jest życiu organizacji, a opinie jednostki zdeterminowane są opinią ogółu. System przekonań i wartości podporządkowane są ogólnie przyjętym modelom w danej organizacji. Indywidualizm natomiast zdeterminowany jest odmiennym pojmowaniem dbałości o siebie i rodzinę, a także wizją własnego *ja*. Głównym wyróżnikiem kultur nastawionych na indywidualizm jest zaspokojenie własnych potrzeb w oderwaniu od potrzeb organizacji. Tożsamość również określana jest indywidualnym kształtem wizerunku własnej osoby, prawem do głoszenia indywidualnych opinii i prywatnego życia. Decyzja podejmowana przez jednostkę jest efektem własnych wartości i przekonań, a nie wynikiem narzucanych przez organizację modeli funkcjonowania i pojmowania rzeczywistości społecznej. W podejściu G. Hofstede, indywidualizm w narodowych kulturach dzieli się na trzy poziomy: wysoki, średni i niski²¹.

Kolejnym z kryteriów typologii kultur zaproponowanym przez G. Hofstede jest unikanie niepewności determinowane poczuciem zagrożenia przez nieokreślone sytuacje oraz przez brak mechanizmów instytucjonalnych broniących przed takimi zagrożeniami. W kulturach o wysokim stopniu unikania niepewności zauważamy brak tolerancji wobec niepewności i dewiacji oraz tendencję do poszukiwania prawdy wszelkimi możliwymi środkami. Kultura o wysokim stopniu unikania niepewności toleruje zachowania agresywne i nie akceptuje zmian oraz dwuznaczności. Cechą charakterystyczną jest również obawa o przyszłość własną i rodziny oraz niższe skłonności do ponoszenia ryzyka, powodowania sytuacji konfliktowych i do niezdrowej konkurencji. Według autora cnotą przedstawicieli takiego typu kultury jest również lojalność w stosunku do pracodawcy. Kultury o niskim stopniu unikania niepewności charakteryzuje większa tolerancja do wszelkich dewiacji i odmiennych poglądów, a także skłonność do akceptacji niepewności o przyszłość. Przedstawiciele tego typu kultury mają poczucie spokoju, a czas traktują, jako drogę do wolności. Negują agresywne zachowania, hołdując zdrowej konkurencji i rywalizacji zawodowej. W kulturze o niskim stopniu unikania niepewności, pojęcie *pracy* nie stanowi najwyższej wartości, ale jest koniecznością człowieka. Przedstawiciele tej kultury wykazują skłonność do ponoszenia ryzyka, a twarde, restrykcyjne zasady nie są akceptowane. Te z zasad, których się nie przestrzega, powinno się zmienić. Charakteryzuje ich pozytywne podejście do życia i innych ludzi²².

²¹ J. Mikułowski Pomorski, *Komunikacja międzykulturowa...*, op. cit., s. 114. Do kultur reprezentujących wysoki poziom indywidualizmu zaliczamy takie państwa, jak: USA, Kanada, Holandia, Nowa Zelandia, Włochy, Belgia, Dania, Francja, Szwecja, Irlandia, Norwegia, Szwajcaria, Niemcy, Południowa Afryka i Finlandia. Średni poziom indywidualizmu przypisano dla kultur reprezentowanych przez: Australię, Izrael, Hiszpanię, Indie, Japonię, Arabię Saudyjską, Iran, Jamajkę, Brazylię, Grecję, Turcję, Urugwaj, Filipiny, Meksyk, Portugalię, państwa byłej Jugosławii, Afrykę Wschodnią, Hongkong i Chile. Niski poziom indywidualizmu charakteryzuje natomiast kultury reprezentowane przez: Gwatemalę, Ekwador, Panamę, Wenezuelę, Kolumbię, Kostarykę, Pakistan, Indonezję, Peru, Tajwan, Koreę Południową, Salwador, Singapur, Tajlandię oraz Afrykę Zachodnią. Por. G. Hofstede, op. cit., s. 128 – 131.

²² Por. D. Matsumoto, L. Juang, op. cit., s. 525. Wysoki stopień unikania niepewności charakteryzuje m. in. kultury następujących państw: Grecja, Portugalia, Japonia, Jugosławia, Turcja, Peru, Panama, Hiszpania, Argentyna, Francja, Chile. Państwa o cechach pośrednich to: Włochy, Austria, Tajwan, Niemcy, Finlandia, Szwajcaria, Holandia, Australia, Norwegia, Kanada, USA oraz Filipi-

W ramach typologii kultur G. Hofstede wprowadził również jako wyróżnik cechy męskie i żeńskie (kobiece), wskazując na ich wpływ na funkcjonowanie w społeczeństwie wielokulturowym. Według autora, męskość determinują takie wartości społeczne, jak sukces, pieniądze i wartości materialne. Żeńskość (kobiecość) natomiast jest wykładnią jakości życia i troski o innych²³. W obszarze cech charakterystycznych kultur męskich znajdują się takie elementy, jak patriariat męski w rządzeniu i dominacji zarówno w rodzinie, jak i w społeczeństwie, role wychowawstwa przypisane kobiecie, życie podporządkowane jest pracy, a pieniądze posiadają szczególną rolę, niezależność i ambicje są podstawą wszelkich działań, a sukces stanowi o szacunku społecznym.

W ramach kultur żeńskich występują takie cechy, jak egalitaryzacja (równouprawnienie) kobiet w podejmowaniu decyzji i w przyjmowaniu ról wychowawczych, płeć sama w sobie nie determinuje podziału na wypełnianie ról społecznych przypisanych dla kobiet i mężczyzn, duży nacisk kładzie się na środowisko naturalne i jakość życia, a praca jest dobrem samym w sobie pozwalającym podnosić standardy życia, wzajemna zależność obu płci jest wyznacznikiem sukcesu na gruncie zawodowym i rodzinnym, empatia i współczucie determinują życie w symbiozie społecznej²⁴. Uzupełnieniem omówionych wcześniej obszarów rozważań jest typologia definiująca kultury zorientowane na osiągnięcie celów bliskich i dalekich. Podział ten nawiązuje do wszystkich omawianych typów kultur, z czego podstawowym wyznacznikiem jest w tym przypadku podział na kultury wschodnie i zachodnie.

3. ANALIZA NARODOWYCH CECH KULTUROWYCH ŻOŁNIERZY WIELONARODOWYCH JEDNOSTEK WOJSKOWYCH W ŚWIETLE TYPOLOGII E. T. HALLA I G. HOFSTEDEGO

Analizę cech kulturowych narodowości wchodzących w skład badanych wielonarodowych jednostek wojskowych oparto na typologii kultur E. T. Halla: niskiego i wysokiego kontekstu oraz typologii zaproponowanej przez G. Hofstede opartej na czterowymiarowym modelu kulturowym: dystansie władzy, kolektywizmie i indywidualizmie, cechach kobiecych i męskich, unikaniu niepewności²⁵.

W celu dokonania analiz cech kulturowych żołnierzy wielonarodowych jednostek wojskowych badania ilościowe zostały przeprowadzone na próbie 516 żołnierzy z następujących jednostek wojskowych²⁶:

- z Polsko – Ukraińskiego Batalionu (POLUKRBAT) w Przemyślu;

---

ny. Niski stopień unikania niepewności przypisano: Singapurowi, Jamajce, Danii, Szwecji, Hongkongowi, Wielkiej Brytanii, Irlandii, Malezji i Indiom.

²³ J. Mikułowski Pomorski, *Komunikacja międzykulturowa ...*, op. cit., s. 117.

²⁴ Por. G. Hofstede, op. cit., s.136 – 167. Do krajów zorientowanych na kultury męskie zaliczymy m. in.: Japonię, Austrię, Szwajcarię, Włochy, Meksyk, Irlandię, Niemcy, USA, Belgię i Kanadę. Kraje zorientowane na kultury charakteryzujące się cechami pośrednimi, to: Brazylia, Afryka Zachodnia, Iran, Francja, Peru, Hiszpania, Afryka Wschodnia. Kultura żeńska charakteryzuje takie państwa jak: Szwecja, Norwegia, Holandia, Dania, państwa byłej Jugosławii, Kostaryka, Finlandia.

²⁵ G. Hofstede, op. cit., s. 51.

²⁶ Wyniki badań stanowią wycinek kompleksowych badań nad społecznymi problemami komunikacji międzykulturowej przeprowadzonych w 2008 roku w ramach badań do rozprawy doktorskiej nt. *Społeczne problemy komunikacji międzykulturowej w jednostkach wielonarodowych w Polsce*.

- z Wielonarodowego Korpusu Północny – Wschód (MNC NE) w Szczecinie;
- z 12 Dywizji Zmechanizowanej w Szczecinie (jednostki wspomagającej MNC NE w ramach ćwiczeń i realizacji zadań poza granicami kraju);
- z nieistniejącego obecnie Litewsko–Polskiego Batalionu (LITPOLBAT)²⁷.

Tabela 1. Teren badań

N=516

Jednostka wojskowa	12 Dywizja Zmechanizowana	Wielonarodowy Korpus Północny - Wschód	Litewsko – Polski Batalion (LITPOLBAT)	Polsko – Ukraiński Batalion (POLUKRBAT)	Razem
N	227	88	44	157	516
%	44%	17,1%	8,5%	30,4%	100,0%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań. Szczecin, Wrocław, Przemysł 2008

Największy procent badanych stanowili żołnierze wchodzący w skład 12 Dywizji Zmechanizowanej – 44% badanych (227 osób), natomiast najniższy żołnierze, którzy wchodzili w skład Litewsko – Polskiego Batalionu – 8,5% badanych (44 osoby). Stosunkowo niski współczynnik procentowy respondentów z ww. jednostki wynika z ograniczeń legislacyjno – prawnych i organizacyjnych, spowodowanych rozformowaniem omawianej jednostki w trakcie prowadzenia badań. Pozostali respondenci biorący udział w badaniach reprezentowali Polsko Ukraiński Batalion – 30,4%, w liczbie 157 oraz Wielonarodowy Korpus Północny – Wschód -17,1% (88 osób).

Dokonując analizy miejsca Polaków w ramach klasycznych typologii kultur, należy zwrócić uwagę, iż podstawą rozważań jest ich umiejscowienie wśród krajów reprezentujących kulturę zachodnią. Polak, jako przedstawiciel tego typu kultury, w pewnym stopniu uproszczenia reprezentuje następujące cechy:

- indywidualizm w działaniu,
- poszanowanie ładu społecznego i hierarchii,
- nastawienie na przyszłość,
- nastawienie na profesjonalizm i wykształcenie,
- aktywność i twórczość,
- poszanowanie pieniądza, jako największej wartości²⁸.

Nawiązując do typologii E. T. Halla dotyczącej podziału kultur na wysokiego i niskiego kontekstu, należy podkreślić, że miejsce Polaków w omawianej typologii nie jest jednoznaczne. Biorąc jednak pod uwagę fakt, iż w pewnym stopniu wykazuje ona cechy adekwatne dla kultury zachodniej, zasadne jest umiejscowienie tej narodowości wśród kultur pośrednich²⁹. Polski charakter narodowy odzwierciedlony jest zarówno w cechach opisujących kultury wysokiego, jak i niskiego kontekstu,

²⁷ Minimalną próbę badawczą – 44 respondentów uzyskano dzięki badaniom osób, które wcześniej służyły w omawianej jednostce wojskowej oraz kursantom odbywającym szkolenie w Wyższej Szkole Oficerskiej Wojsk Lądowych we Wrocławiu.

²⁸ J. Mikułowski Pomorski, *Jak narody ...*, op. cit., s. 284.

²⁹ M. Szopski, op. cit., s. 90.

w związku z czym trudno jednoznacznie przypisać Polaków do jednej z nich. Biorąc pod uwagę treści kulturowe, to są one zapisywane zarówno w zwyczajach grupy (kultury wysokiego kontekstu), jak i osób indywidualnych (kultury niskiego kontekstu), kolektywizm adekwatny dla kultur wysokiego kontekstu miesza się z indywidualizmem występującym w kulturach niskiego kontekstu. Komunikacja opiera się na intuicji i ekspresji, co z kolei opisuje kultury wysokiego kontekstu. Kwestia poczucia honoru jest sprawą indywidualną jednostki społecznej, co opisuje kultury niskiego kontekstu. Styl komunikacyjny opisujący Polaków jest raczej adekwatny dla kultur wysokiego kontekstu, styl pojednawczy, nastawiony na uczucia, sposób komunikacji pośredni, akt mowy pośredni, akt niewerbalny: otwarty, indywidualistyczny, kontekstualny i pośrednio ekspresyjny³⁰.

Analizując Polaków z perspektywy proponowanej przez autora typologii kultur, należy wziąć pod uwagę jeden istotny czynnik, mianowicie, zmianę społeczną i transformację ustrojową³¹. Przejście Polski – podobnie jak większości krajów byłego *Bloku Wschodniego* – z systemu totalitarnego i gospodarki sterowanej przez państwo do systemu demokratycznego i gospodarki wolnorynkowej spowodowało sytuację, w której treści kultury obu systemów uległy dyfuzji, z jednoczesną tendencją wzrostu znaczenia treści adekwatnych dla kultury *krajów starej demokracji*. Istotę sprawy oddają badania prowadzone przez Rolanda Ingelharta zapoczątkowane w latach 70. i trwające do chwili obecnej. Badania te dowodzą jednoznacznie, że systemy wartości społeczeństw, które wyrastały w gospodarce niedoboru i systemach totalitarnych, różnią się diametralnie od wartości zakotwiczonej w społeczeństwach, które od dawna żyły w demokracji i gospodarce wolnorynkowej. Wobec powyższego zasadne jest uzupełnienie teorii stanowiących podstawę moich badań o dwie proponowane przez Ingelharta hipotezy: *niedostatku* głoszącej, iż *porządek wartości jednostek stanowi odbicie środowiska socjoekonomicznego, a największą wartość przypisuje się rzeczom względnie trudnodostępnym oraz socjalizacji, w której hierarchia wartości nie dostosowuje się do środowiska socjoekonomicznego natychmiastowo ale występuje znaczące opóźnienie ponieważ podstawowe wartości danej osoby w dużej mierze stanowią odbicie warunków mających miejsce przed jej wejściem w dorosłe życie*³². Hipotezy te zostały oparte na hierarchii potrzeb Masłowa i określają dwa typy wartości: materialistyczne – adekwatne dla społeczeństw posttotalitarnych oraz postamaterialistyczne – dotyczące społeczeństw wyrastających na gruncie względnego dostatku oraz dostępu do dóbr materialnych, przez co jednoznacznie uwypuklają różnice pomiędzy tymi społeczeństwami, szczególnie w odniesieniu do wspólnej koegzystencji w heterogenicznym kulturowo środowisku.

³⁰ J. Mikułowski Pomorski, *Komunikacja ...*, op. cit., s. 107.

³¹ Należy zauważyć, że badania kultur narodowych G. Hofstede prowadzone w latach 70. i 80. uległy pewnemu przewartościowaniu w związku ze zmianami systemowymi jakie miały miejsce w Europie i na świecie. Analizując typologię kultur w kontekście zaszerzegowania w nich kultury polskiej, jednoznacznie należy stwierdzić, że zmiany systemowe jakie miały miejsce w Polsce na przełomie lat 80. i 90. w decydujący sposób wpłynęły na zmiany kulturowe. Według ówczesnych badań G. Hofstede dokonał klasyfikacji Polaków jako kultury o dużym dystansie władzy, cechach indywidualnych, przewadze cech męskich nad żeńskimi oraz o silnym stopniu unikania niepewności.

³² Zob. R. Inglehart, *Pojawienie się wartości postmaterialistycznych*, [w:] *Socjologia lektury*, pod red. P. Sztompka, Wyd. Znak, Kraków 2006.

Rozpatrując Polaków w kontekście dystansu wobec władzy, dochodzimy do wniosku, że narodowość ta wykazuje cechy adekwatne dla kultur pośrednich. Mimo to wiele cech charakterystycznych dla kultur o dużym dystansie władzy posiada swoje odzwierciedlenie w kulturze polskiej, do których między innymi należą:

- uznanie władzy za istotny składnik życia społecznego;
- powszechna akceptacja wyraźnej granicy pomiędzy przełożonym a podwładnym;
- przewaga autorytarnych stylów zarządzania organizacjami;
- stosunkowo niski poziom zaufania pomiędzy współpracownikami;
- akceptacja nierówności w dysponowaniu władzą i przywilejami z niej wynikającymi;
- traktowanie hierarchii jako naturalnego porządku społecznego;
- akceptacja współzależności jednostek społecznych w systemie³³.

Wśród cech adekwatnych dla kultur o małym dystansie władzy Polacy reprezentują następujące z nich:

- uznawanie władzy jako prawnego środka oddziaływania na społeczeństwo;
- poszanowanie pieniądza, jako źródła dobrobytu i sukcesu;
- tendencja do niwelowania nierówności społecznych;
- brak poczucia zagrożenia ludzi na różnych szczeblach hierarchii mimo wyraźnych różnic pomiędzy nimi³⁴.

Drugim istotnym kryterium przynależności Polaków do typologii kultur jest indywidualizm wobec kolektywizmu³⁵. Podobnie, jak w przypadku dystansu władzy, w przypadku Polaków obydwa kryteria klasyfikacji kultur zdają się mieszać. Z jednej strony zauważamy wiele aspektów kultur kolektywistycznych adekwatnych dla dawnego systemu, a z drugiej strony pojawiają się trendy charakterystyczne dla kultur indywidualistycznych. Do cech kulturowych Polaków o charakterze kolektywistycznym (szczególnie starszego pokolenia) zaliczamy:

- tożsamość określana jest przez system społeczny;
- emocjonalność jednostki zależy od organizacji lub instytucji;
- cenione jest zaangażowanie w życie organizacji;
- przynależność do organizacji jest podstawą kształtowania tożsamości grupowej;
- przyjaźnie są określane przez stabilne stosunki społeczne³⁶.

Nawiązując do dynamiki zmian zachodzących w Polsce, w związku z przejściem do nowego ładu społeczno – politycznego, zauważamy, że coraz więcej cech kultur indywidualistycznych opisuje rzeczywistość społeczno – kulturową Polaków, szczególnie młodego pokolenia. Należą do nich między innymi:

³³ J. Mikułowski Pomorski, *Komunikacja ...*, op. cit., s. 111.

³⁴ J. Mikułowski Pomorski, *Jak narody porozumiewają się ...*, op. cit., s. 295.

³⁵ G. Hofstede, op. cit., s. 96 – 101.

³⁶ J. Mikułowski Pomorski, *Komunikacja ...*, op. cit., s. 113.

- jednostka i jej interesy ma pierwszeństwo przed interesami grupowymi;
- indywidualny sukces jest ważniejszy niż sukces grupy;
- najważniejsze jest dobro własne jednostki społecznej i jego rodziny;
- jednostka społeczna jest zdana tylko na siebie;
- hołdowanie wszelkiej wolności i swobody wyboru;
- własne przekonania kreują indywidualne decyzje;
- ceniona jest prywatność;
- poczucie własnej tożsamości opiera się na indywidualnych przekonaniach;
- podstawowymi składnikami życia społecznego są: autonomia, różnorodność, indywidualne przyjemności oraz bezpieczeństwo finansowe;
- panuje powszechna uniwersalizm norm etycznych i prawnych;
- życie towarzyskie i przyjaźnie wynikają wyłącznie z woli jednostki społecznej³⁷.

Analizując kulturę narodową Polaków w kontekście cech męskich i żeńskich, dochodzimy do wniosku, że opisują ją cechy o pewnym stopniu uniwersalizmu. Polacy rozpatrywani jako grupa kulturowa reprezentują raczej kulturę o cechach męskich, choć w ostatnich latach obserwowalny jest trend przejmowania przez kobiety ról społecznych, które do niedawna zarezerwowane były wyłącznie dla mężczyzn. Należy więc przyjąć, że obecnie dochodzi do stopniowej zmiany porządku społecznego w Polsce, którego efektem jest zanik cech męskich w polskim społeczeństwie. Należą do nich między innymi:

- zanik wyraźnego podziału pomiędzy mężczyznę jako żywiciela rodziny i kobietę wychowującą dzieci;
- odejście od modelu, w którym dominuje wyłącznie mężczyzna;
- wyrównanie szans kobiet w zajmowaniu najwyższych stanowisk.

Typowe cechy Polaków dla kultur męskich to:

- dominacja kultu pracy, jako podstawowej wartości bytu;
- funkcją pracy jest sukces, a funkcją sukcesu są pieniądze;
- uznanie niezależności;
- podstawą działań są ambicje.

Typowe cechy Polaków dla kultur żeńskich to:

- przejmowanie funkcji wychowawczych przez mężczyzn;
- wyraźny nacisk na egalitaryzację płci męskiej i żeńskiej;
- uznanie jakości życia;
- poszanowanie dla środowiska naturalnego;
- motywacją do pracy jest powołanie³⁸.

Podsumowując, należy podkreślić rolę R. Ingleharta w badaniach egalitaryzacji płci. Według autora, choć zmiana roli społecznej płci żeńskiej stała się obecnie swoistą modą, a nie potrzebą współczesności³⁹, to jednak w społeczeństwach posttotalitarnych staje się to zjawisko niezaprzeczalnym faktem. W odniesieniu do armii,

---

³⁷ J. Mikułowski Pomorski, *Jak narody porozumiewają się ...*, op. cit., s. 297.

³⁸ J. Mikułowski Pomorski, *Komunikacja ...*, op. cit., s. 117 – 118.

³⁹ Zob. R. Inglehart, P. Norris, *Wzbierająca fala. Równouprawienie płci a zmiana kulturowa na świecie*, PIW, Warszawa 2009.

znajduje swoje umocowanie w ogólnej tendencji do wzrostu liczby kobiet w służbach mundurowych. W istocie ok. 1% współczynnik kobiet w armii i 3,7% kobiet biorących udział w badaniach, zdaje się być niski i nie daje podstaw do wyciągnięcia wniosków, niemniej jednak, jak stwierdziłem, istotny jest w tym przypadku trend, a nie odsetek. Potwierdza to permanentny przyrost liczby kobiet w polskiej armii, licząc od 1999 roku do chwili obecnej. Potwierdza to choćby odsetek kobiet w służbie kandydackiej w ramach studium oficerskiego w Wyższej Szkole Oficerskiej Wojsk Lądowych we Wrocławiu. Od początku istnienia tej formy szkolenia przyszłych oficerów liczba kobiet sukcesywnie wzrasta⁴⁰. Istotna jest również zmiana preferencji w wyborze specjalności wojskowych przez kobiety. Początki służby kobiet w armii ukazują sytuację, w której miały one ograniczoną możliwość wyboru specjalności wojskowej. W większości służyły w strukturach służby zdrowia, psychologii i obsługi prawnej. Jednak już 2003 roku *Ustawa o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych* umożliwiła kobietom dokonanie wyboru każdej z istniejących w armii specjalności (nawet tak uciążliwych, jak wojska zmechanizowane, pancerne, inżynieryjne czy artyleria).

Sens badań nad płcią w aspekcie kulturowym dostrzeżono również w korporacjach biznesowych o charakterze międzynarodowym. Hołdowali im E. i S. Ardener, którzy dowiedli, że w obliczu relatywnej dominacji płci męskiej w strukturze organizacji, płć żeńska staje się swoistym antidotum na wszelkie antagonizmy wewnątrzstrukturalne. Według autorów, płć męska charakteryzująca się stronniczością umysłu, dużym poziomem ekspansywności w działaniu i osiągnięciu celów, dominującym stylem i autoprezentacją, w dużym stopniu tworzy bariery komunikacyjne i wpływa na negatywne interakcje wewnątrzstrukturalne. Przeciwwagą staje się więc płć żeńska, która choć w mniejszości, skupia w sobie zestawy cech o pozytywnych konotacjach, tj.: spokój w działaniu, kompromisowość, chęć dialogu i mediacji w sytuacjach konfliktowych, empatia oraz trzeźwość w ocenie sytuacji⁴¹.

Ostatnie kryterium oceny polskiej kultury to poziom unikania niepewności⁴². Mimo że badania G. Hofstede z lat 80. i 90. wskazują na słuszność przyporządkowania kultury polskiej do grupy narodów o niskim stopniu unikania niepewności, również to kryterium niesie ze sobą pewien stopień trudności w zakresie jednoznacznego zakwalifikowania Polaków do jednej z nich. Analizując cechy opisujące kultury o wysokim stopniu unikania niepewności, autor wygenerował kilka adekwatnych dla kultury polskiej. Należą do nich:

- niski poziom tolerancji;
- poczucie niepokoju o przyszłość;
- kierowanie się uczuciami;
- stosunkowo niski poziom skłonności do podejmowania ryzyka;

⁴⁰ W 2004 roku studium oficerskie ukończyło 8 kobiet na ogólną liczbę 39 osób, już w roku 2009 do promocji przystąpiło aż 90 kobiet na prawie 420 absolwentów studium oficerskiego, natomiast na 177 słuchaczy obecnie odbywających szkolenie 46 to kobiety.

⁴¹ B. Dobek – Ostrowska, *Podstawy komunikowania społecznego*, Wyd. ASTRUM, Wrocław 2007, s. 26.

⁴² G. Hofstede, op. cit., s. 180. Por. D. Matsumoto, L. Juang, op. cit., s. 525. Unikanie niepewności to stopień zagrożenia odczuwany przez członków danej kultury w obliczu sytuacji nowych, nieznanych lub niepewnych.

- unikanie sytuacji konfliktowych i konkurencji.

Typowe cechy charakteryzujące Polaków w aspekcie niskiego stopnia unikania niepewności:

- wyraźna zgoda na istniejący porządek społeczny;
- oswojenie ze zmiennością;
- kult wolności;
- umiarkowane poszanowanie pracy;
- brak akceptacji dla zachowań agresywnych;
- spontaniczność w działaniu;
- poszanowanie autorytetów⁴³.

W celu dokonania analizy porównawczej cech kulturowych adekwatnych dla czterech zaproponowanych wymiarów kultury w odniesieniu do narodowości stanowiących obszar badań, autor posłużył się wynikami badań G. Hofstede. W tabeli 2 dokonano zestawienia 29. narodowości europejskich według wartości rangowych w zależności od czterech wymiarów kultur. Zestawienie pokazuje stopień rozproszenia rang nadanych danej narodowości w zależności od wymiaru kultury. Warto zauważyć, że wśród wziętych pod uwagę narodowości brakuje Litwy, Estonii oraz Słowacji, co zdaje się uzasadnione, ponieważ niektóre przedstawione narodowości charakteryzują zbliżone cechy kulturowe, jak w przypadku brakujących narodowości. Podobieństwa cech kulturowych czeskich można ekstrapolować – na pewnym poziomie uproszczenia – na słowackie, łotewskie na estońskie i litewskie. Takie pojmowanie problemu z jednej strony ukazuje oczywiście uproszczony model kulturowy brakujących w zestawieniu narodowości, z drugiej jednak strony daje wykładnię do badań porównawczych.

Przedstawione w tabeli 2 zestawienie wartości rangowych cech kulturowych opisujących omawiane wymiary kultury pozwala również określić stopień bliskości cech kulturowych poszczególnych narodowości. Pierwsza z nich opisuje wartości rang nadawane narodowościom od 1 do 10, które zbliżają się do cech charakterystycznych dla dużego dystansu władzy, indywidualizmu, męskości i silnego stopnia unikania niepewności. Druga część tabeli o wartościach rang od 11 do 20 opisuje narodowości o cechach kulturowych raczej pośrednich w poszczególnych wymiarach kultur. Trzecia część tabeli (rangi od 21 do 29) obejmuje narodowości zbliżające się cechami do małego dystansu władzy, kolektywizmu, żeńskości i niskiego poziomu unikania niepewności.

Podobieństwo cech determinujące bliskość kulturową poszczególnych narodowości określono w ramach rozkładu rang i wymiarów kultur. Analizując dystans władzy, autor dochodzi do wniosku, że Polacy (ranga 15), Czesi (ranga 17), Łotysze (ranga 18) oraz Niemcy (ranga 21) reprezentują zbliżone cechy kulturowe. Zupełnie skrajny wizerunek kulturowy reprezentują Ukraińcy (ranga 1) oraz Duńczycy (ranga 28). Analizując narodowości w kontekście cech indywidualistycznych i kolektywistycznych, zauważamy, że Niemcy (ranga 12), Polacy (ranga 14), Czesi (ranga 15) oraz Ukraińcy (ranga 20) reprezentują stosunkową bliskość kulturową w obszarze zrównoważonej ilości cech kolektywistycznych i indywidualistycznych. W odrzuceniu od ww. narodowości pozostają Duńczycy (ranga 5) i Łotysze (ranga 8), reprezentujący cechy raczej indywidualistyczne. Biorąc pod uwagę cechy męskie i żeńskie,

---

⁴³ J. Mikułowski Pomorski, *Komunikacja ...*, op. cit., s. 303 – 304. Por. M. Szopski, op. cit., s. 61.

niski stopień rozproszenia wspólnych cech kulturowych o charakterze zrównoważonym reprezentują: Łotysze (ranga 11), Ukraińcy (ranga 17), Czesi (ranga 19).

Tabela 2. Charakterystyka rangowa kultur narodowych w odniesieniu do wymiarów kultury G. Hofstede

Ranga	Duży dystans władzy	Indywidualizm	Męskość	Silny poziom unikania niepewności
1	Ukraina	Wielka Brytania	Albania	Grecja
2	Rosja	Holandia	Austria	Portugalia
3	Rumunia	Włochy	Węgry	Serbia
4	Albania	Belgia	Polska	Belgia
5	Serbia	Dania	Włochy	Słowenia
6	Bułgaria	Szwecja	Szwajcaria	Francja
7	Chorwacja	Francja	Irlandia	Hiszpania
8	Słowenia	Łotwa	Wielka Brytania	Turcja
9	Francja	Irlandia	Niemcy	Węgry
10	Turcja	Norwegia	Grecja	Bułgaria
11	Belgia	Szwajcaria	Łotwa	Chorwacja
12	Portugalia	Niemcy	Belgia	Rosja
13	Grecja	Finlandia	Bułgaria	Ukraina
14	Hiszpania	Polska	Turcja	Rumunia
15	Polska	Czechy	Chorwacja	Włochy
16	Włochy	Węgry	Rosja	Albania
17	Czechy	Austria	Ukraina	Austria
18	Łotwa	Hiszpania	Rumunia	Niemcy
19	Holandia	Rosja	Czechy	Czechy
20	Wielka Brytania	Ukraina	Serbia	Finlandia
21	Niemcy	Turcja	Francja	Szwajcaria
22	Szwajcaria	Chorwacja	Hiszpania	Łotwa
23	Finlandia	Grecja	Portugalia	Holandia
24	Norwegia	Portugalia	Finlandia	Polska
25	Szwecja	Słowenia	Słowenia	Norwegia
26	Irlandia	Serbia	Dania	Wielka Brytania
27	Węgry	Bułgaria	Holandia	Irlandia
28	Dania	Albania	Norwegia	Szwecja
29	Austria	Rumunia	Szwecja	Dania
	Mały dystans władzy	Kolektywizm	Żeńskość	Niski poziom unikania niepewności

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J. Mikułowski Pomorski, *Jak narody porozumiewają się ...*, op. cit., s. 325 – 326.

Bliskość cech kulturowych w obszarze cech męskich reprezentują Polacy (ranga 4) i Niemcy (ranga 9), natomiast w obszarze cech żeńskich – Duńczycy (ranga 26) pozostają w rozproszeniu od reszty rozpatrywanych narodowości. Ostatnim kryterium analizy jest stopień unikania niepewności. W ramach cech charakterystycznych dla kultur pośrednich, bliskość kulturową wykazują następujące narodowości: Ukraińcy (ranga 13), Niemcy (ranga 18), Czesi (ranga 19). Stosunkową bliskość cech kulturowych w ramach niskiego stopnia unikania niepewności reprezentują Polacy (ranga 24) i Łotysze (ranga 22) oraz w stosunku do Łotyszów – Duńczycy (ranga 29).

Odnosząc się do zestawienia przedstawionego w tabeli 2, należy podkreślić, że największy stopień rozproszenia cech kulturowych w zależności od rangi i wymiaru kultury reprezentują Ukraińcy, których charakteryzują następujące elementy:

- najwyższy stopień dystansu władzy (ranga 1);
- charakterystyczny dla kultur pośrednich stopień kolektywizmu (ranga 20);
- przeważający rozkład cech kulturowych żeńskich (ranga 17);
- umiarkowany poziom unikania niepewności (ranga 13).

W przypadku omawianej narodowości zachodzi związek pomiędzy umiarkowanym kolektywizmem, cechami żeńskimi i umiarkowanym poziomem unikania niepewności, natomiast duży dystans władzy pozostaje w oderwaniu od ww. cech.

Stosunkowo duże rozproszenie cech kulturowych reprezentują również Duńczycy, których charakteryzują następujące cechy:

- niski dystans władzy (ranga 28);
- wysoki poziom cech żeńskich (ranga 26);
- niski poziom unikania niepewności (ranga 29);
- wysoki poziom indywidualizmu (ranga 5).

Cechy kulturowe w hierarchii ważności, w zależności od wymiarów kultury dla Polaków:

- umiarkowany poziom dystansu władzy (ranga 15);
- stosunkowo równomierny rozkład cech adekwatnych dla kultur indywidualistycznych i kolektywistycznych (ranga 14);
- wysoki poziom cech męskich (ranga 5);
- stosunkowo niski poziom unikania niepewności (ranga 24).

Dokonując analizy cech kulturowych Łotwy w oparciu o przyjęte wymiary kultury, należy widzieć tę narodowość w kontekście:

- zrównoważonego dystansu władzy (ranga 18);
- wysokiego poziomu indywidualizmu (ranga 8);
- przewagi cech męskich nad żeńskimi (ranga 11);
- niskiego stopnia unikania niepewności (ranga 22).

W przypadku Niemców rozkład rang cech kulturowych w zależności od wymiarów kultury wskazuje na:

- stosunkowo mały dystans władzy (ranga 21);
- przewagę cech charakterystycznych dla kolektywizmu (ranga 12);
- stosunkowo wysoki wskaźnik cech męskich (ranga 9);
- umiarkowany poziom unikania niepewności (ranga 18).

Ostatnią analizowaną narodowością są Czesi, których charakteryzuje najniższy stopień rozproszenia cech kulturowych w ramach wymiarów zaproponowanych przez G. Hofstede. W oparciu o rozkład wartości rang nadanych narodowościom, kulturę czeską należy scharakteryzować jako tę, którą w ramach wymiarów kultury opisuje zrównoważony poziom cech: dystans władzy (ranga 17), równowaga cech kulturowych indywidualistycznych i kolektywistycznych (ranga 15), stosunkowo zrównoważony poziom cech męskich i żeńskich (ranga 19) oraz zrównoważony poziom unikania niepewności (ranga 19).

Polacy należą do kultury o charakterze emocjonalnym, w której (w przeciwieństwie do kultur neutralnych) istnieje stosunkowo niski poziom kontroli uczuć, u których przeważają cechy adekwatne dla kultur rozproszenia, charakteryzujących się (w przeciwieństwie do kultur konkretności) dyfuzją stosunków służbowych z prywatnymi i jednocześnie reprezentujących kulturę o charakterze multiaktywnym cechującą się wielopłaszczyznowym działaniem.

Kulturę polską należy rozpatrywać z perspektywy następujących składników kultury: przywiązanie do tradycji narodowych, obyczajów i historii państwa, wysoki stopień religijności, szacunek do symboli narodowych, bohaterów narodowych, oraz poszanowania narodowych artefaktów kultury, a także wartości intelektualnych. J. Mikułowski Pomorski twierdzi, że Polacy stanowią obecnie dość skomplikowany obiekt badawczy, który wynika z niedawnej zmiany systemowej. Niezależnie od tego narodowość tę należy rozpatrywać w dwóch kontekstach. Pierwszy wskazuje na takie elementy, jak: wytrwałość, determinacja, pracowitość i społeczna solidarność. Drugi kontekst ukazuje negatywne cechy narodu polskiego, tj. egoizm i kłótniwość⁴⁴. Polska jako kraj posiada raczej niejednorodny charakter narodowy, który ulega modyfikacjom pod wpływem zmian społeczno – ustrojowo – gospodarczych. W związku z faktem, że leży na styku trzech kultur, czyli: tradycyjnej, narzuconej (komunistycznej) i przyjmowanej (zachodniej), charakteryzuje ją turbulentny charakter opisywany w literaturze przedmiotu jako *tygiel kultur (melting pot)*, uzupełniany przez kultury mniejszości narodowych.

4. STRUKTURA STEREOTYPOWEJ PERCEPCJI POLAKÓW O SOBIE I INNYCH NARODACH W ŚWIETLE BADAŃ WŁASNYCH

Struktura percepcyjna analizowanych narodowości jest konfiguracją trzynastu cech: trzech o charakterze socjoekonomicznym, tj.: *dokładność i sumienność* oraz *kompetencje i wysoki poziom kwalifikacji*, *lenistwo i niechlujność*, dwóch przeciwnych cech o charakterze kulturalno obyczajowym, tj.: *wysoki poziom kultury osobistej* i *niski poziom kultury osobistej*, sześciu cech o charakterze relacyjnym, tj.: *pycha, buta i zarozumialstwo*, *syndrom wyższości etnicznej*, *koleżeńskość i otwartość*, *liberalizm*, *kolektywizm* i *indywidualizm* oraz jednej o charakterze mentalnościowym, tj.: *autokratyzm*.

W przypadku Niemców aż 57,3% odpowiedzi (296 osób) wskazywało na dokładność i sumienność, jako główną cechę tej narodowości. W hierarchii rangowej cech opisujących Niemców znaczące wartości przyjmowały również takie cechy, jak: *pycha, buta i zarozumiałość* – 35,5% odpowiedzi (183 osoby), *syndrom wyższości etnicznej* – 34,3% odpowiedzi (177 osób), a także *kompetencje i wysoki poziom kwalifikacji* – 31,4% odpowiedzi (162 osoby). W przypadku Duńczyków aż 36,6% odpowiedzi (189 osób) wskazywało na dokładność i sumienność, jako główną cechę tej narodowości. Drugą w hierarchii cech zajmuje *koleżeńskość i otwartość* – 35,6% odpowiedzi (184 osoby), trzecią pozycję rangową zajmuje *wysoki poziom kultury osobistej* – 32,5% odpowiedzi (168 osób) oraz czwartą – *kompetencje i wysoki poziom kwalifikacji* – 28,1% odpowiedzi (145 osób).

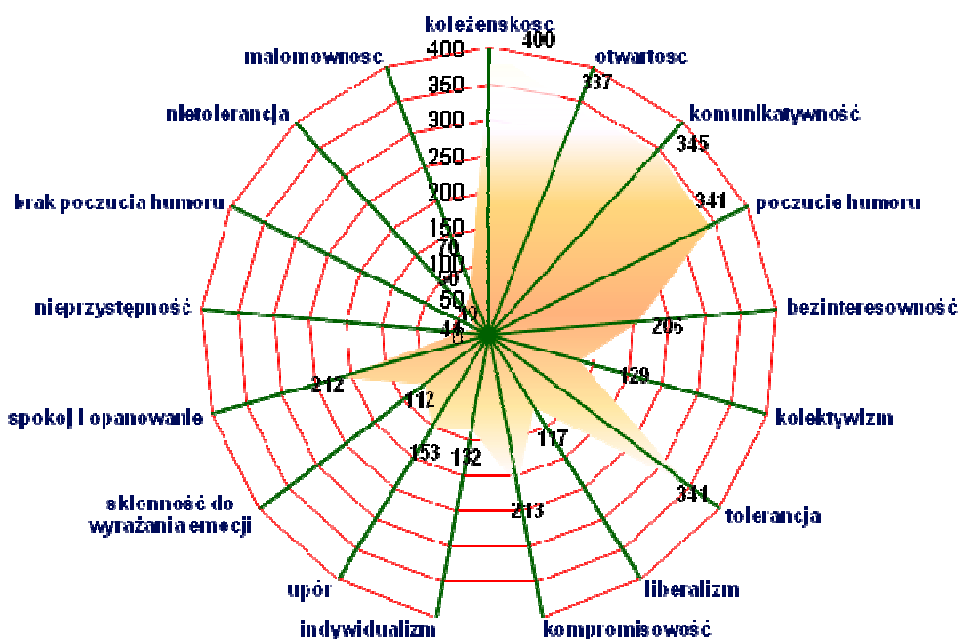
⁴⁴ J. Mikułowski Pomorski, *Jak narody porozumiewają się ...*, op. cit., s. 345.

Największy współczynnik odpowiedzi opisujących strukturę stereotypowej percepcji w doniesieniu do Ukraińców dotyczył lenistwa i niechlujności – 51,1% odpowiedzi (264 osób), drugi, co do wielkości współczynnik odpowiedzi w hierarchii rangowej opisuje Ukraińców, jako koleżeńskich i otwartych – 42,2% odpowiedzi (218 osób), trzeci wskazuje na niski poziom kultury osobistej – 27,4% odpowiedzi (141 osób) i czwarty na kolektywizm – 21,7% odpowiedzi (112 osób). Litwini w świetle badań empirycznych opisywani są przez następujący profil stereotypowej percepcji: pierwsza w hierarchii cecha to koleżeńskość i otwartość – 35,6% odpowiedzi (184 osoby), druga to dokładność i sumienność – 22,8% odpowiedzi (118 osób), trzecia dotyczy wysokiego poziomu kultury osobistej – 16,5% odpowiedzi (85 osób) oraz czwarta kolektywizmu – 12,9% odpowiedzi (67 osób). Stereotypy narodowościowe opisujące profil stereotypowej percepcji różnych narodowości charakteryzuje stosunkowa bliskość w odniesieniu do niektórych z nich. Podyktowane jest to powtarzalnością niektórych cech kulturowych, których źródeł po części należy doszukiwać się we wspólnych losach historycznych. Analizując profile stereotypowej percepcji, autor doszedł do wniosku, że pozostają one w związku z indywidualnymi i narodowymi składnikami kultury.

W celu ustalenia ogólnego profilu kulturowego badanej populacji autor dokonał segmentacji deklarowanych przez respondentów cech charakteru na następujące grupy: pięć o charakterze kulturalno – obyczajowym: *małomówność, komunikatywność, koleżeńskość, poczucie humoru, brak poczucia humoru*; cztery o charakterze relacyjnym: *kolektywizm, indywidualizm, bezinteresowność i kompromisowość*; dwie o charakterze mentalnościowym: *tolerancja i nietolerancja*, sześć o charakterze psychiczno – charakterologicznym: *upór, liberalizm, spokój i opanowanie, nieprzystępność, skłonność do wyrażania emocji, otwartość*. Analizując wyniki badań, można stwierdzić, że większość odpowiedzi dotyczących cech charakteru respondentów, którym nadano największą częstość – posiada pozytywny kontekst. Należą do nich takie cechy, jak: koleżeńskość – 400 odpowiedzi, komunikatywność – 345, poczucie humoru – 341, tolerancja – 342 oraz otwartość – 338. W opozycji leżą cechy, na które wskazywano najrzadziej: braku poczucia humoru – 41, nieprzystępność – 41, nietolerancja – 50, małomówność – 70 oraz skłonność do wyrażania emocji – 112 odpowiedzi. Liczbowy rozkład cech osobowości respondentów przedstawiono na rysunku 1.

Biorąc pod uwagę wielowariantowość odpowiedzi udzielanych przez respondentów, która polega na konfiguracji sześciu z siedemnastu podanych w pytaniu odpowiedzi, autor zaobserwował tendencją do łączenia cech deklarowanych przez respondentów w zestawy o trojakim charakterze: pozytywnym, negatywnym i pośrednim. Z obserwacji wynika, że w większości przypadków występują konfiguracje cech o charakterze pozytywnym i pośrednim – 79,9% respondentów (412 osób), w mniejszym stopniu konfiguracje cech o charakterze negatywnym z pozytywnymi oraz z pośrednimi – 20,1% (104 osoby) wszystkich zestawów odpowiedzi. Z analizy wyników badań wypływa wniosek, że w większości przypadków występują takie konfiguracje cech, jak koleżeńskość z otwartością i poczuciem humoru oraz komunikatywnością – 47,5% respondentów (245 osób).

Każdy z respondentów miał możliwość wyboru 6. spośród 17. cech zaproponowanych w pytaniu.

Rys. 1. Cechy charakteru respondentów w świetle samooceny

N=516

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań. Szczecin, Wrocław, Przemysł 2008

W odniesieniu do Niemców badania własne zdają się potwierdzać ich profil stereotypowej percepcji opisywany w literaturze przedmiotu. Narodowość ta, w opinii respondentów charakteryzuje się, z jednej strony dokładnością i sumiennością oraz wysokim poziomem kompetencji i kwalifikacji, a z drugiej strony pychą, butą i zarozumiałością, autokratyzmem oraz syndromem wyższości etnicznej. W odniesieniu do Duńczyków, profil stereotypowej percepcji posiada raczej pozytywny kontekst, na który składają się takie cechy, jak dokładność i sumiennność, koleżeństwo i otwartość, wysoki poziom kompetencji i kwalifikacji, a także wysoki poziom kultury osobistej. Profil stereotypowej percepcji opisujący Ukraińców charakteryzują z jednej strony trzy cechy o negatywnym kontekście, do których należą: lenistwo i niechlujność, niski poziom kultury osobistej oraz niekompetencje i słabe kwalifikacje, a z drugiej strony koleżeństwo i otwartość oraz kolektywizm. Narodowość litewską charakteryzują cechy o pozytywnym kontekście, do których zaliczamy: dokładność i sumiennność, koleżeństwo i otwartość oraz wysoki poziom kultury osobistej. Autor stwierdza, że stereotyp Niemców i Ukraińców stanowi czynnik, który w dużym stopniu w negatywny sposób wpływa na interakcje pomiędzy Polakami a ww. narodowościami, natomiast stereotyp Litwinów i Duńczyków posiada pozytywny wpływ na interakcje zachodzące pomiędzy nimi a Polakami.

ZAKOŃCZENIE

Różnice kulturowe pomiędzy żołnierzami wielonarodowych jednostek wojskowych posiadają swoje źródła w tym, że narody, z których się wywodzą, stworzone zostały pod wpływem różnych cywilizacji lub na ich pograniczu. To właśnie różnice cywilizacyjne dały podstawy do powstania jakże odmiennych kultur narodowych. Biorąc pod uwagę narodowość niemiecką, należy podkreślić za F. Konecz-

nym, że jej kultura narodowa wywodzi się z dwóch cywilizacji, mianowicie bizantyjskiej i łacińskiej, co sytuuje tę narodowość wśród tych, których wartości ukształtował kościół, a system państwowy prawo i skłonność do ekspansji. Podobne cechy zauważyć można w kulturze duńskiej, ukształtowanej głównie przez cywilizację łacińską. Diametralne różnice kulturowe odnajdujemy w kulturach narodów słowiańskich, które choć bardzo bliskie kulturowo, również wykazują odmienne wpływy cywilizacyjne. Zarówno kultura łotewska i estońska posiada więcej cech charakterystycznych dla kultury duńskiej, co sugeruje, że powstawały pod większym wpływem cywilizacji łacińskiej niż turańskiej⁴⁵. Kultura litewska i ukraińska natomiast są pokłosiem cywilizacji turańskiej opartej na kulcie wodza i ekspansji terytorialnej, i pozbawionej jakichkolwiek wartości autotelicznych. Nietrudno zauważyć, że kultura polska, usytuowana geograficznie na styku cywilizacji, w naturalny sposób stała się polem konfrontacji różnych cywilizacji, co przełożyło się na odmienną kulturową w stosunku do kultur narodowości z nią graniczących. Odmienną ta znalazła swój wyraz w wynikach badań przeprowadzonych w wielonarodowych jednostkach wojskowych.

LITERATURA

1. Bezat P., *Teoria cywilizacji Feliksa Konecznego*. Dom Wydawniczy Ostoja, Krzeszowice 2004.
2. Błuszkowski J., *Stereotypy a tożsamość narodowa*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2005.
3. Diec J., *Teoria wielości cywilizacji Feliksa Konecznego*, [w:] Diec J., *Cywilizacje bez okien*. Wyd. UJ, Kraków 2002.
4. Dobek – Ostrowska B., *Podstawy komunikowania społecznego*, Wyd. ASTRUM, Wrocław 2007.
5. Filipiak M., *Socjologia kultury*, Wyd. UMCS, Lublin 2000.
6. Fukuyama F., *Koniec historii*, Wyd. ZYSK i S – KA, Poznań 1996.
7. Gawor L., *O wielości cywilizacji. Filozofia społeczna Feliksa Konecznego*, Wyd. UMCS, Lublin 2002.
8. Hofstede G., *Kultury i organizacje*, PWE, Warszawa 2000.
9. Huntington S. P., *Jesteśmy skazani na konflikt cywilizacyjny*, [w:] B. Wildstein, *Profile wieku (publikacja rozmowy z autorem)*, Warszawa 2002.
10. Huntington S. P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Wyd. MUZA S.A., Warszawa 2006.
11. Inglehart R., *Pojawienie się wartości postmateriałistycznych*, [w:] *Socjologia lektury*, pod red. P. Sztompka, Wyd. Znak, Kraków 2006.
12. Inglehart R., Norris P., *Wzbierająca fala. Równouprawienie płci a zmiana kulturowa na świecie*, PIW, Warszawa 2009.

---

⁴⁵ Cywilizacja ludów koczowniczych tzw. Wielkiego stepu. Należą do nich Mongołowie, Kozacy, Tatarzy, Turcy oraz większość barbarzyńskich ludów, jakie dokonały ekspansji na terytorium dzisiejszej Rosji i Bałkanów.

13. Matsumoto D., Juang L., *Psychologia międzykulturowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.
14. Mikułowski Pomorski J., *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Wyd. UNIVERSITAS, Kraków 2007.
15. Mikułowski Pomorski J., *Komunikacja międzykulturowa. Wprowadzenie*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2003.
16. Ostrowski M., *Bóg jest Japończykiem*, [w:] „Polityka”, nr 51/52 (2634), 22 – 29 grudzień 2008, s. 69.
17. Skoczyński J., *Koneczny. Teoria cywilizacji*, IFiS PAN, Warszawa 2003.
18. Szopski M., *Komunikowanie międzykulturowe*, WSiP, Warszawa 2005.
19. Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wyd. ZNAK, Warszawa 2007.

CULTURAL PROFILE OF SOLDIERS IN MULTINATIONAL MILITARY UNITS WITHIN THE POLISH ARMED FORCES

Summary

The world's contemporary social order is a function of numerous factors. One of them is the historically shaped sphere of influence of different civilisations. It is the civilisation differences that have given rise to cultural differences between nations, the effects of which are visible in every aspect of social life. As a result, cultural differences are currently subject to empirical research in various aspects, scales and levels of social life. One of them, where cultural differences exist, includes multinational military units operating within the Polish Armed Forces. These units have become a complex area of research into the cultural aspects of their operation. The article presents both theoretical considerations and empirical analyses of cultural differences between the nations that are making up the military structures under analysis.

Key words: *civilisation, culture, cultural dissimilarity, stereotype, cross-cultural communication, international armed forces*

Artykuł recenzował: dr hab. Jan MACIEJEWSKI, prof. nadzw. UW